

**A DÉL-KAUKÁZUSI RENDEZETLEN STÁTUSZÚ TERÜLETEK
BIZTONSÁGPOLITIKAI DINAMIKÁJA
A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY IDEJE ALATT**

1. Bevezetés

A koronavírus – vagy rövidebb kifejezéssel: a Covid19 – világjárvány a 21. század első negyedének mindeddig legsúlyosabb következményekkel járó egészségügyi helyzetét generálta Európában és jelenített meg korábban szinte elképzelhetetlen változásokat a hétköznapi életben, a kormányzatok cselekvési rendszerében és a világ gazdaság helyzetében. A járvány következménye a megszokott életvezetés menetére még nem teljesen feltérképezett és feldolgozott, lévén, hogy egy újbóli lehetséges hullám felülírhatja a közeljövőre készített legoptimistább forgatókönyveket is. A biztonságpolitika területén nem újkeletű az megállapítás, hogy az egészségügy helyzete – ide értve a humán-, az állat-, és növényegészségügy területeit is – erőteljesen befolyásolhatja a biztonsági környezet alakulását, dinamikáját és jeleníthet meg akár radikális fordulatokat is a korábban kialakult környezeti struktúrákban és a nemzetközi kapcsolatokban.

Dolgozatomban három dél-kaukázusi terület biztonságpolitikai dinamikáját kívánom röviden bemutatni a koronavírus világjárvány ideje alatt. A három de facto ország – Abházia,¹ Dél-Oszétia² és Hegyi-Karabah³ – több területen is hasonló történelmi, politikai és gazdasági jellemzőkkel rendelkezik. A témaválasztásom egyik fő oka, hogy 2015-2022 közötti években, két ciklusban mindösszesen öt évet dolgoztam Grúziában az Európai Unió Georgiai Megfigyelői Missziójában⁴ (European Union Monitoring Mission in Georgia / EUMM Georgia), a magyar kontingens állományában, így közvetlenül és személyesen tudtam tapasztalatot szerezni a regionális biztonsági események menetéről és fordulatairól. Értelmezési okok miatt szükségesnek látom lejegyezni, hogy Grúzia hivatalos megnevezése Georgia, azonban a Grúzia kifejezés használata is teljesen elfogadott, és a magyar nyelvben történelmi okok miatt ez a megnevezés terjedt el széles körben. A feldolgozásra kijelölt időszak 2020. február 26-tól – ezen a napon regisztrálták Grúziában az első Covid-19 fertőzést – 2022. február 24-ig – az Ukrajna elleni orosz agresszió kezdőnapjáig – terjed. Írásomban nem kívánom statisztikai adatokkal, időpontokkal, nevekkkel és helyszínekkkel telíteni a témakört, inkább átfogóan bemutató, a folyamatokra hangsúlyt fektető munkát kívánok készíteni.

¹ Abházia területe: 8660 négyzetkilométer, lakossága: 245 000 fő, fővárosa: Szuhumi

² Dél-Oszétia területe: 3900 négyzetkilométer, lakossága: 53 000 fő, fővárosa: Chinvali

³ Hegyi-Karabah területe: 3170 négyzetkilométer, lakossága: 150 000 fő, fővárosa: Stepanakert

⁴ A misszió létesítésével, feladataival és szervezetével kapcsolatos részletes információk a www.eumm.eu honlapon érhetőek el.

2. Abházia, Dél-Oszétia és Hegyi-Karabah: a konfliktusok gyökerei és a szovjet örökség

A három vizsgálat alá vont terület számos közös jellemzővel rendelkezik, amelynek hangsúlyos fejezetét képviseli a történelmi örökség és a kissé több, mint harminc évet felölelő poszt-szovjet időszak. Írásomban már csak terjedelmi okok miatt sem lehet célom a teljes történelmi vetület feltárása, helyette a feltétlenül szükséges eseményeket igyekszem kiemelni.

A történelem során Kaukázus térsége gyakran volt nagyhatalmi érdekütközések helyszíne, birodalmi törekvések meghódításra kijelölt területe és a magashegység hágóin népvándorlási útvonalak húzódtak keresztül. A kaukázusi régió⁵ a Fekete-tenger keleti medencéjétől a Kaszpi-tenger nyugati partjaiig terjed, északon Oroszország, délről Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán határolja. A nevében szereplő meghatározó földrajzi képződmény a Kaukázus hegység, ami mintegy ezer kilométer hosszan — megközelítőleg kelet-nyugati irányban — húzódó lánchegység. A hegység természetes választóvonalat testesít meg a kontinentális Európa és Ázsia közt.

A terület etnikai viszonyai rendkívül összetettek, a térség néprajzi feldolgozása harminchat⁶, egy részletesebb jegyekkel számoló kutatás ötvenhárom nemzetiség létét mutatja ki. Igaz, ezek között ugyan vannak már alig 2000-2500 főt számláló, önálló nyelvet nem, hanem nyelvi dialektust beszélő és sajátos kulturális identitásbeli jegyeket felmutató közösségek is, de ezzel együtt a Kaukázus etnográfiai térképe világviszonylatban is az egyik legszínesebbnek tekinthető. A nemzetiségi és kapcsolódóan a vallási összetettség bonyolult belső viszonyokat teremtett a régióban élő népek köteléki rendszerében. A legújabb kori közös történelmi örökség monolit megjelenési formája a Szovjetunió létében nyilvánult meg. A kaukázusi régió a Szovjetunió fennállásának 1991-ig terjedő időszakának szinte teljes ideje alatt a világ akkor volt legnagyobb országának képezte részét⁷. Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán szovjet szocialista tagköztársaságai voltak a Szovjetunióknak, amelyekre a Szovjetunió Kommunista Pártjának moszkvai vezetése mindig is gyanakvó szemmel nézett. Nem volt véletlen ez a bizalmatlan politikai és katonai megközelítés és a fő okokat az alábbiakban nevezem meg.

A három szovjet tagköztársaság nem a szláv családhoz tartozott, hanem lakosságukat messzemenő hányadban kaukázusi hegyvidéki népek alkották, akik inkább a török (türk) és iráni (perzsa) kulturális közegehez álltak közelebb történelmi, nyelvi és kulturális kapcsolatban, mintsem az akkori szovjet fősodor-vonal centrumában elhelyezkedő orosz-belorusz-ukrán tengelyhez. Vallási szempontból ugyan az ortodox kereszténység a determináns, de jelentős számú muszlim lakosság élt már a szovjet időkben is a három tagköztársaság területén. Ezen túlmenően geopolitikai szempontból is különleges övezetnek számított a Kaukázus térsége, hiszen a NATO tagállam Törökország határolta a régió déli peremét. A Moszkvától földrajzilag, kulturálisan és identitásában is távoli területek belső viszályait a Szovjetunió sem tudta megfelelően kezelni. A mesterséges keretek közé

⁵ Thomas De Waal: *The Caucasus, An Introduction*. 1. Among the Mountains Oxford University Press 2010. 6-9.o.

⁶ Forrás: factsanddetails.com internetes portál: People of the Caucasus (Letöltés ideje: 2022.08.01.)

⁷ Szándékosan nem írtam azt az időpontot, amely a Szovjetunió létrejöttét deklarálja. 1917. november 07. napja ugyan mérföldkőnek tartott, de számos aspektusból vizsgálva sem még nem tekinthető ennek. A Kaukázuson túli területek szovjet inváziója még az 1920-as években is tartott.

kényszerített és megoldatlan nemzetiségi ellentéteket a Szovjetunió utolsó éveiben már nem lehetett sem eltitkolni a világ előtt, sem a felszín alatt tartani.

A három megnevezett terület közül Abházia és Dél-Oszétia biztonságpolitikai eseményei állnak legközelebb egymáshoz. A két terület közös tulajdonsága, hogy Grúzia területéből váltak ki, és 1992-1993 éveket lehet megjelölni az önállósodási törekvések kezdetének. A hasonlóság mellett jelentős különbség ugyanakkor, hogy Abházia mintegy 200 kilométer hosszúságú Fekete-tengeri partszakasszal rendelkezik, míg Dél-Oszétia gyakorlatilag a Kaukázus déli lábánál fekvő, mezőgazdasági művelésre csak részben alkalmas területtel rendelkező *de facto* ország. Dél-Oszétia katonapolitikai értékét ugyanakkor jelentősen növeli, hogy területén található a Kaukázust télen és nyáron egyaránt átjárhatóvá tevő Roki alagút, ami adott katonai helyzetben az orosz katonai erők beáramlásához biztosíthat folyamatos útvonalat Grúzia, Örményország és Törökország irányába.

3. A 2020. február 26 – 2022. február 24. közötti időszak eseménydinamikáinak átfogó bemutatása

A vizsgálat alá vont két év biztonságpolitikai eseményeiről felvezetésként elmondható, hogy közülük a 2020. szeptemberben kezdődött és november elejéig tartó örmény - hegyi-karabahi - azeri konfliktus emelkedik ki, ami egyértelműen a legsúlyosabb következményekkel — halálos áldozatokkal — járó fegyveres cselekménysorozat volt. A konfliktust kutató elemzések egy része szerint Azerbajdzsán tudatosan használta ki a világnak a koronavírus járvány okozta részben bémult állapotát, arra, hogy Hegyi-Karabah kérdését és sorsát számára megfelelő módon fordítsa. A világjárvány kezelése és a következmények enyhítése mindenütt lekötötte a kormányzatok figyelmét és a nemzetközi szervezetek mozgásterét is erőteljesen szűkítette.

Abházia és Dél-Oszétia biztonsági eseményei között szerencsére nem volt fegyverrel megvívott érdekütközés. Mindkét terület *de facto* kormányzatát erőteljesen lekötötte a járvány következményeinek kezelése és a védőoltások beszerzésének ügye. A feldolgozott időszak híradásainak elemzése alapján is kijelenthető, hogy Abházia és Dél-Oszétia egészségügyi ellátórendszere és infrastruktúrája erősen elavult, komoly ellátásbeli problémákkal és személyi állomány hiánnyal küzd. Az egészségügyi létesítmények messzemenő zöme még a szovjet időkben épült, és technikailag a '70-es, '80-as évek szintjén rekedt meg. Abháziában a helyzetet súlyosbította, hogy a *bitcoin* kriptovaluta „bányászatához” szükséges villamosenergiafelhasználás rendkívül megterhelte a *de facto* ország energiahelyzetét. Nem mindig jutott elegendő villamosenergia a lakosság igényeinek kielégítésére, számos alkalommal kellett szüneteltetni az ellátást azért, hogy maradjon elegendő elektromos energia a lélegeztetőgépek üzemeltetésére.

Az államhatalom stabilitásának aspektusából vizsgálva mindkét területre jellemző a gyenge pénzügyi forrásokon álló közigazgatási konstrukció, a belső politikai küzdelmek és a korrupció erőteljes jelenléte. A megjelenített politikai kultúra még a szovjet időkben gyökeredzik, az általános állami ügyintézkésekben jelentős szerepe van a személyi kapcsolatoknak és a családi, rokoni szálaknak. Orosz pénzügyi, gazdasági segítség és szakértelem, valamint tudás, „*know-how*” export nélkül Abházia és Dél-Oszétia is összeomlana, és végzetes káoszba süllyedne.

A régió nemzetközi kapcsolatainak területén az értékelt két év rendkívüli változásokat nem, de figyelemre méltó eseményeket jelenített meg. Oroszország számára a

terület a „középkülföld” régióhoz, vagyis az egykori szovjet területekhez tartozónak számít. Aktív orosz magatartás figyelhető meg a diplomácia, a hírszerzés és tömegkommunikáció platformjain. Az Európai Unió és a NATO Grúzia euro-atlanti törekvésein keresztül is jelen van a régióban. Az EUMM Georgia az egyetlen, nagy létszámot megjelenítő EU-s szerepvállalás a közös kül-, és biztonságpolitika területén és a Covid19 járvány ideje alatt is a misszió mindvégig a műveleti területen végezte a feladatait, misszióevakuáció nem volt. A NATO-Grúzia és az Egyesült Államok-Grúzia kapcsolatok is elmélyülő szakaszban vannak, azzal együtt, hogy Grúzia EU és NATO tagsága még koránt sincs belátható időn belül. Kína növelte gazdasági befolyását a régióban, aminek leglátványosabb jele a grúziai Tbiliszi – Batumi autópálya építése hegyvidéki körülmények között.

4. A 2020. február 26 – 2022. február 24. közötti időszak eseménydinamikái tényszerűen, faktorerősségeik mentén értékelve

Általános biztonságpolitikai értékelés: Igazán jelentős, kardinális eredményeket vagy következményeket teremtő biztonsági változás Abházia és dél-Oszétia vonatkozásában nem következett be. A politikai irányvonalban mindkét területen megmaradt az erőteljes orosz orientáció. Nincs törekvés a Grúziával való újbóli egyesülésre, vagy nyílt tárgyalások megkezdésére és a jelenlegi *status quo* rendezése. Oroszország határozott befolyási övezetének tekinti a régiót, Törökország növelni kívánja befolyását a térségben. Kevésbé feltárt Irán szándéka a régióhoz való viszonyában, de a folyamatlemezések szerint Teherán erősíteni akarja jelenlétét és érdekérvényesítését, különösen az energiaszállítási útvonalakkal kapcsolatosan. Értékelés: stagnáló faktor.

Katonapolitika: Oroszország a valóságban is és szimbolikusan is növelte katonai befolyását a térségben. Abháziában és Dél-Oszétiában változatlanul jelen vannak az orosz fegyveres erők és FSZB egységek. A Hegyi-Karabahba telepített 1970 fős orosz békefenntartó kontingens növelte az orosz erők regionális kivetítésének határait. Kiemelkedő biztonsági esemény a 2020. szeptember 27-november 10. közötti örmény - hegyi-karabahi - azeri háború. Értékelés: erősödő, növekvő faktor.

Tengeri biztonság, haditengerészet: A vizsgált két évben erőteljesen felértékelődött a Fekete-tenger medencéje és vízfelszíne. 2021. november 08.-n az Egyesült Államok Haditengerészetének 6. Flottája zászlóshajója, a *USS Mount Whitney* és az irányított rakétákkal felszerelt nagy tűzerejű *USS Porter* látogatása a grúziai Batumi kikötőjében, valamint azok hivatalos fogadása erőteljes kilengést okozott a tengeri biztonság szegmensében. Ezzel együtt Oroszország ragaszkodik az abház tengerparthoz, ahol adott haditengerészeti konfliktusban hajóit indítani és fogadni képes, javítani tudja és utánpótlással elláthatja. A Fekete-tenger geopolitikai fontossága az Ukrajna elleni orosz agresszióval párhuzamosan rendkívül megnőtt, ide értve az energia és gabonaszállítási tengeri útvonalak stratégiai jelentőségét. Értékelés: erősödő, növekvő faktor.

Energiabiztonság: Az energiaellátottság helyzete rosszabbá vált a vizsgált két évben, mint az azt megelőző időszakban. Az elavult villamosenergia rendszerek, az évek óta halogatott felújítási programok és a már említett *bitcoin* „bányászat” miatt különösen Abháziában volt szembetűnő a villamosenergia ellátási gondok megjelenése. A dél-kaukázusi régió elektromos áram termelésének stratégiai fontosságú helyszíne a nyugat-grúziai Enguri Gát és a hozzá kapcsolódó, de már Abházia területén levő áramtermelő erőművek. A létesítmény még a szovjet időkben épült, és túlzás nélkül állítható, hogy az akkori korban a mérnöki munka csúcstermékének számított. Az áramtermelés sajátossága,

hogy a vizet grúz területen gyűjtik az Enguri-folyó medervonalán, de földalatti csöveken keresztül Abháziába áramoltatják villamosenergia termelésre. A helyzet összetettségét bonyolítja, hogy a műszaki létesítmény teljes tervdokumentációja egy moszkvai vállaltnál van elhelyezve. Értékelés: erősödő, növekvő faktor.

Egészségügyi biztonság: Határozottan romló egészségügyi körülményekről lehet értékelést adni. Orosz anti-Covid19 oltóanyag nélkül nem lett volna biztosított a járvány elleni küzdelem. Nehézkesen beszerzett oltóanyagmennyiség, akadozottan működő oltópontok és magas halálozási arány a fertőzöttek között. Pozitív eseményként kell lejegyezni a Tbiliszi központú grúz kormány segítségét az abház egészségügyi ellátórendszer gyengeségeinek ellensúlyozására, abház betegek fogadását grúziai kórházakban. Értékelés: romló, gyengülő faktor.

5. Összefoglalás

A dél-kaukázusi régió rendkívül komplex biztonsági környezetet testesít meg. A viszonylag kis területet egy magashegylánc és két tenger is övezi, miközben a régió keleti partvidéke szénhidrogénekben rendkívül gazdag. Abházia, Dél-Oszétia és Hegyi-Karabah helyzete nem nyert megoldást a vizsgált időszakban. Változatlanul *de facto* országokról lehet beszélni, amelyek nemzetközi elismertsége rendkívül szűkös, és a világban végbemenő folyamatok alapján nem is prognosztizálható a közeljövőben erőteljes nemzetközi támogatás az önállósodás érdekében. A koronavírus járvány mindhárom terület belső életét, társadalmi kohézióját és gazdasági lehetőségeit meggyengítette, Abháziát és Dél-Oszétiát erőteljesebben köti Oroszország irányába. Hegyi-Karabah helyzete romlott, szűkülő földrajzi területen, egy meggyengült Örményország támogatásával és egy erősödő Azerbajdzsán mellett kell túlélnie a következő éveket.